

УДК 631

І. В. Гончаренко,  
 д. е. н., професор, Миколаївський національний аграрний університет  
 Н. С. Лазановська,  
 магістрант, Миколаївський національний аграрний університет  
 А. О. Бібік,  
 магістрант, Миколаївський національний аграрний університет

## ОСНОВНІ ФАКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗОВНІШНІХ РИНКАХ

I. Goncharenko,  
 Candidate of Economics, Professor, Mykolayiv National Agrarian University  
 N. Latsanovska,  
 undergraduate, Mykolayiv National Agrarian University  
 A. Bibik,  
 undergraduate, Mykolayiv National Agrarian University

KEY FACTORS SUPPORT COMPETIVENESS OF AGRARIAN ENTERPRISES ON FOREIGN MARKETS

**Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад та прикладних напрямів підвищення конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств. Визначити основні параметри якості продукції підприємств аграрного сектору України та порівняти їх з параметрами якості інших країн. Визначити ціну експортованого зерна в різних країнах. Запропонувати заходи щодо удосконалення організації експортої діяльності. Теоретичну і методичну основу дослідження складають системний підхід до вивчення економічних явищ, статистичні збірники, закони України та нормативно-правові акти державних органів управління, статистичні матеріали Державного комітету статистики України із зовнішньоекономічної діяльності, дані звітів Міністерства аграрної політики України. В результаті визначено та проаналізовано цінову політику ринку зерна та стандарти якості в різних країнах в порівнянні з вітчизняним. Наукова новизна одержаних результатів полягає у системному обґрунтуванні теоретико-методичних положень та розробленні практичних рекомендацій, які у сукупності вирішують наукову проблему забезпечення конкурентоспроможності продукції ринку зерна з урахуванням світових тенденцій, вимог внутрішнього й зовнішнього ринків зернових, національних особливостей та потенціалу України. Практичне значення одержаних результатів статті полягає в обґрунтуванні пропозицій і рекомендацій щодо забезпечення конкурентоспроможності продукції зернових за рахунок використання системи організаційно-економічних чинників і державних регуляторів його розвитку в Україні. Механізм економічних взаємовідносин між партнерами підкомплексу, в основу якого покладено застосування економічно обґрунтованих цін. Визначенні параметри якості зернових культур країн Європейського Союзу можуть стимулювати до підвищення якості зернових вітчизняних виробників.**

**The study aims to study the theoretical foundations and applied areas of improving the competitiveness of agricultural enterprises. Identify the basic parameters of the quality of companies in Ukraine's agricultural sector and to compare them with quality parameters other countries. Determine the price of grain exported in various countries. Suggest measures for improvement of export activities. Theoretical and methodological basis of the study make a systematic approach to the study of economic phenomena, statistical compilations, the laws of Ukraine and regulations of public authorities, statistical data of the State Statistics Committee of Ukraine of foreign trade, data reports from the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine. As a result, identified and analyzed the grain market pricing and quality standards in different countries in comparison with the domestic. Scientific novelty of the results is the systematic justification of theoretical and methodological positions and develop practical recommendations that collectively solve a scientific problem of the grain market competitiveness of products based on global trends and requirements of internal and external markets cereals, national characteristics and potential of Ukraine. The practical significance of the results of the paper is in the justification of proposals and recommendations for the competitiveness of cereal production through the use of organizational and economic factors and government controls its development in Ukraine. The mechanism of economic relations between the partners subcomplex, which is based on the use of cost-based prices. Determination of parameters of quality of crops in the European Union are encouraged to improve the quality of grain domestic producers.**

*Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, аграрний сектор, ринок зернових, ціна, якість продукції підприємств аграрного сектору.*

*Key words: competition, competitiveness, agriculture, grain market, price, quality products of the agricultural sector.*

### ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Конкуренція являється рушійною силою для створення нових послуг та товарів. Питання дослідження конкурентоспроможності підприємств є важливими та

актуальними як для окремих виробників, так і для економіки в цілому. Висока конкурентоспроможність являється запорукою отримання високого і стабільного прибутку. Це основна умова розвитку життєдіяльності

підприємства, тому розуміючи це підприємства повинні ставити перед собою максимально високі цілі та рухатися в напрямку удосконалення своєї діяльності: задовольняти потреби споживачів, збільшувати обсяг збуту, впроваджувати нові технології та використовувати якісні ресурси, модернізувати обладнання.

## АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження "конкуренції" як економічної категорії проводили Д. Рікардо, Дж. Робінзон, Й. Шумпетер, Ф.А. Хайек, М.Е. Портер, М. Мескон, Р.А. Фатхутдинов, які розробили фундаментальні положення теорії економічної конкуренції та конкурентоспроможності. Нобелівський лауреат з економіки, австрійський учений Фрідріх А. фон Хайек відзначає, що конкуренція — процес, за допомогою якого люди одержують і передають знання. Питання вивчення проблем конкуренції та конкурентоспроможності знайшли відображення в наукових працях і вітчизняних вчених, зокрема, Л. Балабанова, І. Должанський, В. Дикань, Т. Загорна, О. Костусев, Г. Кулешова, В. Савчук, В. Месель-Веселяк, С. Шевельова, М. Малік, О. Нужна та інші.

## ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад та прикладних напрямів підвищення конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств. У процесі реалізації поставленої мети були визначені та вирішені такі питання: узагальнено теоретичні положення щодо сутності конкурентоспроможності підприємства; визначено фактори впливу на якість продукції; запропоновано шляхи підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

## ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Конкуренція (термін "конкуренція" походить від латинського слова *concurrere*, що означає "зіштовхуюсь") — важливий елемент механізму саморегулювання ринкової економіки і водночас конкретна форма її функціонування. Конкуренція — це суперництво між суб'єктами ринкової економіки за найкращі умови виробництва, вигідну позицію на ринку тощо. Вона є тією ринковою силою, що забезпечує взаємодію попиту і пропозиції, яка урівноважує ринкові ціни.

Згідно з Законом України "Про захист економічної конкуренції", "економічна конкуренція (конкуренція) — змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибрати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку".

Одним з основних показників, який характеризує розвиток вітчизняних товаровиробників, є конкурентоспроможність їх продукції на зовнішньому ринку, що впливає на поточний стан конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників і визначається структурою й динамікою експорту та імпорту.

Питання, пов'язані з дослідженням різних аспектів конкурентоспроможності українського зерна, знайшли відображення в багатьох наукових працях. Однак вони висвітлюються, як правило, в контексті аналізу зовнішньоторговельної діяльності суб'єктів зернового ринку, що не дає змогу систематизувати все різноманіття критеріїв конкурентоспроможності зернових культур та визначити міру і потенційні можливості їх реалізації. Ця обставина обумовила необхідність комплексного дослідження параметрів конкурентоспроможності українського зерна та можливостей їх реалізації на регіональному, державному та світовому ринках.

У стандарті США пшениця розділена на 5 класів і стандартизовано також три показники і домішки: натура скловидних типів — 644—746 г/л; інших типів — 656—772 г/л; скловидність — 50—58%; зерна інших типів — від 3 до 10% в залежності від сорту і дефектні зерна. Класифікація домішок (дефектних зерен) також інша і не співпадає з ISO і нашою.

У стандарті Словаччини на продовольчу пшеницю (заготівельну і постачальну) стандартизовані волога — 14%, натура — 750—780 г/л, число падіння — 170—200 с, зернова і смітна домішка — 3—6%, а також клейковина — 23—25% і білок — 10,5—11,5%.

У стандарті Колумбії пшениця поділяється на три категорії і стандартизовано тільки вологу - 14%, натуру — 650—750 г/л, ушкоджене зерно — 2—8%, дрібне, біте і зморшквате зерно — 3-10% [8].

Найбільш складним стандартом на пшеницю є стандарт Канади. Пшениця Канади поділяється на 8 класів, в кожному з них 2—3 сорти і кормова. В стандарті окремо вимоги до пшениці, яка експортується і до пшениці для внутрішнього використання. Основними показниками є натура і скловидність, які стандартизуються на рівні відповідно 630—774 г/л і 35—80%. Але в стандарті Канади особлива увага приділяється чистоті зерна. Найменувань сортових ознак і домішок, вміст яких обмежується, дуже багато (до 30). Класифікація їх також не відповідає міжнародному стандарту. Проведений порівняльний аналіз параметрів конкурентоспроможності зернових культур із України та інших провідних зернових держав показав, що головними у забезпеченні конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції на світовому ринку є економічні критерії (зокрема низькі експортні ціни). Водночас консументні та нормативні параметри реалізуються частково, тоді як екологічні та маркетингові критерії майже не використовуються експортерами у формуванні конкурентних переваг українського зерна на світовому ринку, що знижує ефективність, гнучкість та стабільність їх зовнішньоекономічної діяльності в довгостроковій перспективі.

Виходячи із приведеного аналізу, доцільно в стандарті на пшеницю для експорту встановити вимоги до елітної пшениці (сильні і цінні сорти), хлібопекарської пшениці та до іншої пшениці, не називаючи її кормовою, бо покупець може використовувати її на продовольчі чи технічні цілі, а також окремо вимоги до твердої пшениці

Зерновий ринок включає в себе практично всі елементи ринкових відносин, ефективність його функціонування впливає на рівень розвитку продовольчих ринків країни. З урахуванням масштабів і повноти еле-

ментів економічних відносин зерновий ринок може виступати в якості своєрідної моделі розвитку для інших ринків сільськогосподарської продукції, сировини та продуктів харчування. Мультиплікативний ефект від розвитку зернового ринку дає можливість підвищити ефективність функціонування аграрного сектору в цілому, оскільки стабільне виробництво зерна є важливою складовою формування доходної частини бюджету в результаті надходження податків від його переробки та реалізації, використання як сировини в харчовій та переробній промисловості

У цінових співвідношеннях експорту й імпорту зернових культур просліджується стійка тенденція: ціна імпорту зерна є значно вищою ціни його експорту (в середньому на 100,1 %). Існуюча різниця між імпортними та експортними цінами зернових обумовлена як різним рівнем транспортних витрат, так і різною номенклатурою зернової продукції. Як правило, в структурі українського експорту переважає зерно кормової якості, в той час як в структурі імпорту домінують поставки продовольчого зерна. Водночас експорт української продовольчої пшениці за цінами, нижчими світових, з наступним імпортом російської чи казахстанської пшениці за цінами на рівні (чи вище) світових наочно свідчить про втрати нашої держави від незбалансованої зовнішньоекономічної політики, а також відсутності національної стратегії регулювання ринку зерна, яка б орієнтувалася саме на державні інтереси та підтримку вітчизняних зерновиробників.

Ринок зернових культур вагому роль має у розвитку аграрного сектору економіки України. Водночас існуючі тенденції до зниження рентабельності зерновиробництва, поглиблення нерівномірності розподілу доходів між товаровиробниками та посередниками, посилення залежності аграріїв від зернотрейдерів, які сьогодні контролюють переважну частину товаропотоків зерна та істотно впливають на внутрішню цінову політику, зростання розриву між імпортними та експортними цінами зернових культур обумовлюють об'єктивну необхідність пошуку інноваційних шляхів підвищення конкурентоспроможності продукції українських зерновиробників як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. За рівнем витрат на виробництво зернових культур за сприятливих погодних умов Миколаївська область, та Україна взагалі має значні конкурентні переваги на світовому ринку. Так, середня виробнича собівартість зернових і зернобобових культур в Миколаївській області в 2012 році становила 1474,5 грн. (180,0 USD), та собівартість насіння соняшника 2287,1 грн. (289 USD) за тону, а у 2013 році собівартість пшениці — 1550—1650 грн. (189—201 USD) водночас у штаті Небраска (США) вона дорівнювала 85,2 USD, в провінції Морресбург

**Таблиця 1. Порівняльний аналіз показників якості української пшениці з вимогами міжнародних стандартів та Директиви ЄС**

Назва показника	ЦСВ УІЕСР (1997–2002 рр.)		ДХІ 1999–2003	ISO 7970: 2000 м'яка	ISO 11051: 1994 тверда	Директива ЄС 824/2000	
	м'яка	тверда				м'яка	тверда
Вологість, %	-	-	14,7	15,5	14,5	14,5	14,5
Натура, г/л	763	780	754	700	750	730	780
Скловидність, %	62	87	40	-	60	-	-
Вміст білку, %	13,7	14,0	-	-	-	10,5	11,5
Число падіння, с	-	-	-	160	160	220	220
Вміст сирової клейковини, %	28,2	30,5	18,3	-	-	-	-
Якість клейковини, група	I	II	II-III	-	-	-	-

(ЮАР) — 96,9 USD. Серед головних причин невисокої собівартості українських зернових слід назвати низький рівень оплати праці аграріїв порівняно з розвиненими країнами, мінімальні витрати на внесення добрив, практично повну відсутність інвестицій на відновлення родючості ґрунтів, занижений розмір орендної плати за землю тощо. З іншого боку, експортні ціни українських зернових культур в середньому на 10...30 % менші світових (табл. 2).

Таким чином, незважаючи на природні переваги зернового виробництва, недосконалість цінового механізму призводить до подвійних втрат вітчизняних зерновиробників: втрат, що виникають внаслідок експорту за цінами, нижчими світових, і втрат від реалізації за цінами, що не відповідають ефективним параметрам відтворення ресурсного потенціалу зернового господарства. З одного боку, низькі ціни вітчизняного зерна є його вагомою конкурентною перевагою на світовому ринку, з іншого, вони руйнують фінансову основу розвитку аграрного сектору внутрішнього ринку зерна, знижуючи конкурентоспроможність продукції безпосередніх виробників і, в кінцевому підсумку, виробничий та експортний потенціал зернової галузі.

Низький рівень виробничих витрат, з одного боку, дозволяє експортерам продавати українське зерно за цінами, нижчими світових, з іншого, знижує можливості розширеного відтворення в аграрному секторі внутрішнього ринку. Головною причиною значної різниці між внутрішніми та експортними цінами зернових культур є високі інфраструктурні витрати українських експортерів та завищена сума їх маржі. Так, рівень маркетингових витрат українських зерноекспортерів складає більше 40

**Таблиця 2. Рівень цін на сільськогосподарські культури в Україні та в світі**

Товар	Біржа	Країна	ціна USD/т	Різниця в ціні
Пшениця	CME (CBOT)	США	253,69	9,79
	Euronext (MATIFF)	Франція	266,45	22,55
Пшениця фуражна	Euronext (LCE)	Україна (СРТ порти Чорного моря)	243,9	
		Великобританія	258,9	37,56
Кукурудза	CME (CBOT)	Україна (СРТ порти Чорного моря)	221,34	
		США	174,61	-23,39
	Euronext (MATIFF)	Франція	234,07	36,07
		DCE	Китай	385,6
Соя	FOB Україна	Україна	198	
	CME	США	473,12	33,12
	DAF Україна	Україна	440	

USD / т, європейських експортерів — близько 19 USD / т. Водночас в Німеччині рівень торгової надбавки зерноекспортерів не перевищує 5 %, тоді як в Україні він не є нижчим 10 %, тому що враховує вартість пошуку інформації, моніторингу контрактів, податкові та політичні ризики тощо

### ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Завдання підвищення якості українських зернових обумовлює необхідність покращення зернозберігаючих та фумігаційних послуг, які також впливають на "класність" культур, вдосконалення систем їх стандартизації та сертифікації відповідно до міжнародних норм і стандартів. Консументні параметри конкурентоспроможності українського зерна, що визначають його властивості та якість зернозберігаючих і фумігаційних послуг, сьогодні реалізовані наполовину. Відповідно, невикористаний потенціал консументної складової визначає напрями підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних зерновиробників у короткостроковій перспективі. Складність реалізації консументних конкурентних переваг вітчизняного зерна обумовлена необхідністю збалансування різновекторних економічних інтересів суб'єктів ринку в процесі формування якісних параметрів культур на всіх етапах технологічного ланцюга поле — елеватор — порт — споживач.

У сучасних умовах нормативна складова конкурентоспроможності українського зерна знаходиться в процесі становлення. Вдосконалення діючих національних стандартів якості зерна та їх гармонізація з міжнародними має велике значення як для виробників, так і експортерів українських культур: з одного боку, використання точних методів виміру якісних параметрів зернових на елеваторах сприятиме вирішенню проблеми не об'єктивного визначення їх класів, і, відповідно, становленню рівноправних економічних відносин між суб'єктами аграрного та переробного секторів внутрішнього ринку; з іншого, існування гармонізованих стандартів сприятиме зниженню додаткових витрат експортерів на проведення повторної сертифікації зерна в країнах-експортерах

У 2004 р. в Україні був прийнятий новий гармонізований стандарт на пшеницю ДСТУ 3768:2004 "Пшениця. Технічні умови". В ньому основним параметром, що ідентифікує якість пшениці, визначена масова частка білка в перерахунку на суху речовину. В продовольчому зерні третього класу вміст білка повинен складати не менше 12 %. Практична реалізація положень ДСТУ 3768:2004 обмежена відсутністю на третині елеваторів як необхідного обладнання для точної оцінки якості зерна, так і необхідних умов для роздільного зберігання зернових культур не тільки різних класів, а й із різним вмістом білка в межах одного класу.

Ще одним із вагомим нереалізованих конкурентних переваг вітчизняного зерна є його екологічна чистота та безпека. Внаслідок економічної кризи, зокрема дефіциту оборотних активів у зерновиробників, в останні роки значно зменшилося використання мінеральних добрив. Сьогодні країна має значні площі екологічно чистих чорноземів, які можуть бути переведені на органічне землеробство на протязі відносно короткого переродного періоду.

### Література:

1. Гандзюк М.П. Основи охорони праці [Текст]: підручник / М.П. Гандзюк, Є.Н. Желібо, М.О. Халімовський; за ред. проф. М.П. Гандзюка. — 2-е вид. — К.: Каравела, 2004. — 405 с.
2. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія / М.Й. Малік, О.А. Нужна. — К.: Інститут аграрної економіки, 2007. — 270 с.
3. Ноздрева Р.Б., Цыгичко Л.И. Маркетинг: как побеждать на рынке / Р.Б. Ноздрева, Л.И. Цыгичко. — М.: Финансы и статистика, 1991. — 304 с.
4. Українська лабораторія якості і безпеки продукції АПК [Електронний ресурс]: (проект) / Національний аграрний університет (1 файлі). — Режим доступу: <http://www.quality.ua/ua/usefull/show/1>
5. Закон України "Про захист економічної конкуренції" (за станом на 20 грудня 2013 р.) / Верховна Рада України. — Київ: Парламентське видавництво, 2013. — 2 с.
6. Аграрний союз України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.aau.org.ua/rynky-ta-ciny/novini-rinkiv-1?offset=0>
7. Головне управління статистики у Миколаївській області. Статистичні дані [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua>
8. Статистичний бюлетень "Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік" / Держкомстат України; За ред. О.М. Прокопенко. — К.: Київ, 2013. — 88 с.

### References:

1. Handzyuk M.P. (2004), "Osnovy safety", 2nd ed, Caravel, pp. 407.
2. Malik, M.I. (2007), "Competitiveness of agricultural enterprises: methodology and mechanisms" Institute of Agricultural Economics, pp. 270.
3. Nozdryov, R.B. and Tsyhyhko, L.I. (1991) "Marketing: how to win in the market" Moscow: Finance and Statistics, pp 304 p.
4. State Statistics Committee of Ukraine (2013), "Main Economic Indicators of agricultural production in agricultural enterprises in 2012" [The statistical bulletin in Ukraine 2008], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "On Protection of Competition" Parliamentary Publishers, pp 2.
6. Agrarian Union of Ukraine, available at: <http://www.aau.org.ua/rynky-ta-ciny/novini-rinkiv-1?offset=0> (Accessed 21 december 2013).
7. Department of Statistics in the Mykolaiv region. (2012) "state agricultural region in 2012", available at: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua> (Accessed 22 december 2013).
8. National Agricultural University (2013) "Ukrainian Laboratory of Quality and Safety of Agricultural Products", available at: <http://www.quality.ua/ua/usefull/show/1> (Accessed 26 december 2013).

Стаття надійшла до редакції 14.01.2014 р.